

**TOERISME IS DOOD,  
LEVE DE REIZIGER!**

Reisgids voor de transitie

Leesexemplaar

© 2022, Jelleke de Nooy van Tol, Dieuwke Reuvers, Elke Dens, Herman Toch  
en Pelckmans Uitgevers nv  
pelckmans.be  
Brasschaatsteenweg 308, 2920 Kalmthout, België

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande en schriftelijke toestemming van de uitgever, behalve in geval van wettelijke uitzondering. Informatie over kopieerrechten en de wetgeving met betrekking tot de reproductie vindt u op [www.reprobel.be](http://www.reprobel.be).

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored or made public by any means whatsoever, whether electronic or mechanical, without prior permission in writing from the publisher.

Omslagontwerp: Studio Rubio  
Afbeelding omslag: Robert Smit  
Boekverzorging: Filip Coopman — [tinxz.be](http://tinxz.be)

D/2022/0055/172  
ISBN 978 94 6401 608 6  
NUR 740

[pelckmans.be](http://pelckmans.be)



[facebook.com/pelckmans.be](https://facebook.com/pelckmans.be)



[twitter.com/Pelckmans\\_be](https://twitter.com/Pelckmans_be)



[instagram.com/pelckmans.be](https://instagram.com/pelckmans.be)

Elke Dens | Jelleke de Nooy van Tol | Dieuwke Reuvers | Herman Toch

# TOERISME IS DOOD, LEVE DE REIZIGER!

Reisgids voor de transitie

P E L C K M A N S



# Inhoud

|  |           |
|--|-----------|
| Voorwoord .....  | 9         |
| <b>1 TOERISME OP EEN KRUISPUNT!.....</b>                                   | <b>13</b> |
| <b>2 DE ONTWIKKELING VAN TOERISME EN WAT WE ERUIT GELEERD HEBBEN .....</b> | <b>19</b> |
| Vroege vormen van reizen (tot 1840).....                                   | 20        |
| De beginfase van het toerisme (1840-1950).....                             | 23        |
| De expansiefase van het toerisme (1950-2000).....                          | 26        |
| Het economisch toerisme van 2000 tot heden .....                           | 33        |
| Wat onthouden we?.....   | 41        |
| <b>3 TOERISME DOOR DE BRIL VAN HET SYSTEEMDENKEN.....</b>                  | <b>45</b> |
| Systeemdenkkader .....   | 46        |
| Het economisch toerisme.....   | 51        |
| Hoe wordt het spel vandaag gespeeld? .....                                 | 55        |
| <b>4 WAAROM LOOPT HET HUIDIGE SYSTEEM OP ZIJN EINDE?.....</b>              | <b>57</b> |
| Is dit wel vol te houden? .....  | 58        |
| De enorme uitdaging.....   | 65        |

|          |   |            |
|----------|---|------------|
| <b>5</b> | <b>TRANSITION TWENTIES</b> .....                    | <b>67</b>  |
|          | 2020-2030, het decennium van de actie .....         | 71         |
|          | Kennis van transitiedynamiek en -patronen .....     | 72         |
|          | De X-curve uitgebreid met innovatie .....           | 76         |
|          | Waar zit toerisme in deze transitiecurve? .....     | 77         |
| <b>6</b> | <b>VANAF HET KRUISPUNT: HOE NU VERDER?</b> .....    | <b>81</b>  |
|          | Welke toekomst gaan we bouwen? .....                | 82         |
|          | Wat zien wij als auteurs op dit kruispunt? .....    | 86         |
| <b>7</b> | <b>SYSTEEMBEHOUD</b> .....                          | <b>93</b>  |
|          | Waarom kies je voor systeembehoud? .....            | 94         |
| <b>8</b> | <b>SYSTEEMINNOVATIE IN TOERISME</b> .....           | <b>101</b> |
|          | De architectuur verandert .....                     | 104        |
|          | Twee routes naar duurzaam toerisme .....            | 105        |
|          | Verduurzaming door de markt .....                   | 106        |
|          | Strategieën van 'de markt' voor verduurzaming ..... | 110        |
|          | Overheidsgestuurde systeeminnovatie .....           | 120        |
|          | Hoe kunnen overheden ingrijpen of sturen? .....     | 122        |
| <b>9</b> | <b>VERANDERING VAN SYSTEEM</b> .....                | <b>135</b> |
|          | Vijf indicatoren voor systeemverandering .....      | 136        |
|          | Waarom wil je een verandering van systeem? .....    | 138        |

|   |     |
|---|-----|
| <b>10 ROUTES IN SYSTEEMVERANDERING</b> .....              | 141 |
| Route 1: regeneratief reizen, de bestemming en ik .....   | 144 |
| Route 2: shared travel.....                               | 164 |
| Route 3: virtueel reizen .....                            | 174 |
| Route 4: fair basket.....                                 | 187 |
| <b>11 A BATTLE OF SYSTEMS</b> .....                       | 195 |
| <b>12 KAIROS, WELK TRANSITIEPAD KIES JIJ?</b> .....       | 201 |
| Jouw Kairos – jouw toekomst .....                         | 204 |
| Jouw persoonlijke Kairos .....                            | 217 |
| <b>BIJLAGEN</b> .....                                     | 219 |
| 1. Waardevol toerisme .....                               | 220 |
| 2. Verantwoord toerisme .....                             | 223 |
| 3. Guiding principles for responsible tourism .....       | 228 |
| 4. Ecosysteembenadering als nieuw narratief?.....         | 230 |
| 5. Wat ecosystemen ons kunnen leren over organisatie..... | 234 |
| 6. Mindshifts.....  | 238 |
| 7. De zeven principes van de Donuteconomie .....          | 240 |
| 8. The Glasgow Declaration.....                           | 243 |
| 9. Hoe maken we nu echt werk van transitiees?.....        | 245 |
| <b>BRONNEN</b> .....                                      | 253 |





# Voorwoord

**W**ij houden van reizen. Onze grote wens is dat onze kinderen en de komende generaties (weer) kunnen reizen om de wereld te verkennen, andere culturen te leren kennen en om het erfgoed van deze prachtige planeet te ontdekken. We willen dat reizen weer meer dan leuk wordt, een positieve ervaring voor de reiziger én voor de mensen in andere landen die gastvrij willen ontvangen. Er mag weer nieuwsgierigheid zijn naar de ander en hoe die de wereld bekijkt, omdat het ons helpt elkaar en die wereld beter te verstaan.

Dat willen we voor elkaar krijgen, in een wereld die niet langer opgebroken is door oorlogen, bosbranden, watertekorten, hongersnoden en verwoestijning. Daar zetten wij ons ten volle voor in.

Maar hoe moet dat dan concreet in een wereld die op zijn kop staat?

Van alle sectoren wordt ook de reiswereld getroffen door de ene crisis na de andere. Vóór de pandemie hadden we al last van de negatieve effecten van massatoerisme. Met corona is het toerisme in veel landen volledig tot stilstand gekomen. Bedrijven zijn failliet gegaan of zaten in zwaar weer, er was werkloosheid overal. Door de lockdowns verloor de toerismesector wereldwijd 2 biljoen dollar per jaar, zowel in 2020 als in 2021. Werknemers in de sector protesteren of hebben elders werk gevonden. De oorlog in Oekraïne heeft nu al effect op energie en voedselvoorraden, en zal ook de reissector tot meer verandering dwingen. Consumenten staan intussen meer dan tevoren te dringen om weer verre vliegreizen te maken. 'Toerisme moet snel weer opgebouwd worden, maar dan beter, duurzamer', denken velen nu.

## Toerisme op een kruispunt

Toerisme is als gehele industrie op een kruispunt aanbeland. Op deze splitsing van wegen en richtingen worden we gedwongen na te denken over hoe we verder willen en kunnen gaan. Ook als we zelf niets doen,

is de wereld om ons heen snel aan het veranderen en we moeten wel stappen zetten. Het chaotische gevoel komt door de *transitie* die gaande is, de structurele verandering die ons gehele systeem doet kantelen. Het oude verdwijnt, het nieuwe verschijnt en we weten nog niet hoe het eruit gaat zien. Maar daar hoeven we niet op te wachten. We kunnen dat 'nieuwe' zelf mee vorm en richting geven. Deze wereldwijde omslag biedt ook kansen. Daar wijst dit boek je de weg in.

Maar pas op! Op het kruispunt staan ook tovenaars en profeten<sup>1</sup>. De tovenaars spiegelen ons allerlei mooie zaken voor: technologie, geld en wereldwijde afspraken die alle moeilijkheden gaan oplossen. Zij worden gedreven door eigenbelang, vooruitgangsoptimisme, blind vertrouwen in technologie, etc. De profeten voorspellen onheil. Zij bezweren dat alles alleen maar moeilijker en duurder wordt. Ze worden gedreven door angst, vele wetenschappelijke prognoses, langetermijndenken, etc. Geloof geen van beiden! Heb vertrouwen in jezelf en in de toekomst en leer — met deze gids in de hand — de kansen die zich aandienen te zien.

## Door te vragen vind je de weg!

Hoe worden consumptieve toeristen weer graag geziene gasten?  
Hoe kunnen reizigers bijdragen aan een duurzame wereld, een gezonde planeet? Hoe gaan we dat als sector voor elkaar krijgen? Hoe kunnen we de positieve kracht van reizen inzetten om een veiligere, leefbaardere en prettigere wereld te creëren? Hoe gaan we het reizen praktisch, sociaal en ecologisch verantwoord organiseren? Hoe *willen* we verder? Wat vinden *wij* belangrijk? Wat vind *jij* belangrijk? Wat is voor jouw organisatie belangrijk?

Dat vragen, en het samen antwoorden ontdekken, drijft ons om samen met u naar reële en creatieve oplossingen te zoeken. We laten je graag nieuwe ontwikkelingen zien en we helpen je mee vooruit in deze snel veranderende tijden.

---

1 Charles C. Mann, *De tovenaars en de profeet*, Nieuw Amsterdam, 2018.

Dat doen we met liefde voor de wereld en liefde voor ons vak! Met deze reisgids willen we de ziel van reizen en gastvrijheid nieuw leven inblazen.

We wensen je een goede reis! Met genoeg vertrouwen om het goede zijn weg te laten vinden en genoeg verwondering om het ondenkbare te zien gebeuren.

Dieuwke Reuvers,  
Elke Dens,  
Herman Toch,  
Jelleke de Nooy van Tol

**WE WENSEN JE EEN GOEDE REIS!**  
**MET GENOEG VERTROUWEN**  
**OM HET GOEDE ZIJN WEG TE**  
**LATEN VINDEN EN GENOEG**  
**VERWONDERING OM HET**  
**ONDENKBARE TE ZIEN**  
**GEBEUREN.<sup>2</sup>**

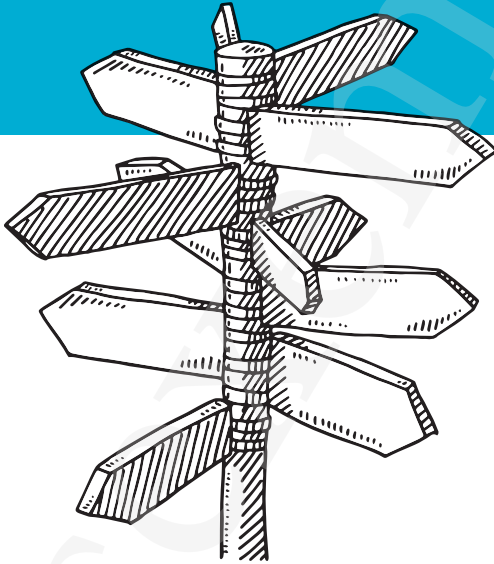
---

<sup>2</sup> Ontleend aan Julian Aguon tijdens de *41st Annual E. F. Schumacher Lecture*, 2021.



# 1

## TOERISME OP EEN KRUISPUNT!



*Wegwijzers op een  
kruispunt. Welke kant  
gaan we uit?*

**H**et toerisme zoals we het al enkele decennia kennen, is aan het einde van een weg gekomen. We staan op een kruispunt naar de toekomst. Hoe gaan we verder? Welke perspectieven hebben we voor een nieuw soort toerisme, voor duurzaam en verantwoord reizen en verblijven? Welke kansen en bedreigingen zien we? Dit boek is een wegwijzer en een gids in de transitie naar toekomstig reizen.

## Op reis in de transitie

Het roer moet om, maar hoe? Om die vraag te beantwoorden gaan we graag met je op verkenning, naar jouw transitiepad, jouw veranderingsproces en dat van je organisatie. Het wordt een echte expeditie, we gaan op onderzoek langs de processen die spelen op verschillende niveaus bij de verschillende spelers. We nemen je mee in de verschillende ‘verhalen’ die wij elkaar vertellen over hoe de samenleving georganiseerd zou moeten zijn, langs de verschillende soorten verandering die plaatsvinden. We gaan kijken wat je daar zelf, met je organisatie of bedrijf of beleid voor kunt betekenen. Het gaat om het heruitvinden van een systeem, een heroriëntatie.

We verkennen een aantal richtingen naar nieuwe vormen van recreëren, reizen, ontmoeten. We weten nog niet helemaal waar we uitkomen; wel dat het anders zal zijn dan nu: duurzamer, met minder ongelijkheid in de wereld en ecologisch weer in balans. We weten ook zeker dat we onderweg veel gaan leren. Van elkaar en van alles wat we tegenkomen.

## Mogelijke toekomst

Hoe zou reizen eruit kunnen gaan zien? Wat willen we daar zelf in? Met welke criteria houden we rekening? Welke overtuigingen en waarden zijn leidend? Met andere woorden, wat vinden we nou eigenlijk echt belangrijk?

Dat ontwerpen van jouw beeld van toekomstig toerisme, heet volgens Otto Scharmer<sup>3</sup> ‘inspelen op de ontluikende toekomst’. Je gaat eerst bij jezelf, bij je organisatie en bij de omgeving, ontdekken wat werkelijk van waarde is, waartoe je op aarde bent, en van daaruit ga je op weg. Je verbeeldt je — letterlijk, met plaatjes en in gesprekken — hoe jouw plek er over 5 of 10 jaar uitziet. Met dat toekomstbeeld voor ogen sta je open voor allerlei mogelijkheden die zich aandienen.

---

3 Otto Scharmer, *Leiden vanuit de toekomst*. EAN 9789060386606

HET ZIJN DE MENSEN DIE DE  
WEG GROOT MAKEN; HET IS NIET  
DE WEG DIE DE MENSEN GROOT  
MAAKT. Confucius, de gesprekken

## Samen bouwen aan de toekomst

Wat wensen wij ons werkelijk? Daar gaat het vandaag over! Hoe zorgen wij dat de wereld over 20 jaar leefbaar is voor onze kinderen en kleinkinderen? En hoe kunnen wij — als organisaties en ondernemers in reizen, vakanties en recreatie, als investeerder, als overheid en als reiziger — bijdragen aan die gewenste toekomst en haar mee helpen vormgeven? En hoe kun jij dat vanuit jouw rol/functie doen?

**N.B.** In dit boek vragen we je regelmatig om even te stoppen met lezen; we nodigen je uit ergens anders te gaan zitten en daar een aantal vragen te beantwoorden, om je reis in de transitie richting te geven.

Op dit moment vragen we je eens stil te staan bij jouw beeld van de toekomst. Hoe ziet de wereld eruit in 2030? Wat zie jij jezelf doen? En vooral: wat zijn dan voor jou belangrijke waarden? Veiligheid, geld, vrienden, betekenisgeving, de gemeenschap waar je bij hoort? Hoe ziet de omgeving om je heen eruit? Woon je in de stad of op het platteland? Dicht bij je werk? Hoe vaak ben je buiten? Hoe verplaats je je? Hoe communiceer je? Ga je op reis? Hoe reis je? Hoe vaak en met welk doel? Vind je de impact van jouw gedrag belangrijk?

## Wat is eigenlijk de essentie van toerisme, reizen en vakantie?

Nog steeds op datzelfde kruispunt kijken we toch eerst even om. Waar komen we vandaan? Wat kunnen we leren van de 2000-jarige ontwikkeling van het reizen? Wat waren de drijfveren, wat is betekenisvol? Waarom willen we eigenlijk reizen? Waarom faciliteren we dat? En welke van die 'bagage' van de afgelopen jaren willen we meenemen naar later? En wat gaan we nu zeker niet meer doen? Dat lees je in hoofdstuk 2.

## Economisch toerisme in transitie

In hoofdstuk 3 beschrijven we het toerisme dat vandaag dominant is en hoe het functioneert. We noemen dat het *economisch* toerisme, omdat de huidige vorm van ons toerisme gestuurd wordt door de economie. In hoofdstuk 4 laten we zien waarom dat economisch toerisme juist nu op zijn einde loopt en toe is aan verandering.

Hoofdstuk 5, 'Transition Twenties', laat zien hoe we — niet alleen in de toerismesector, maar wereldwijd — in een verandering van tijdperk zitten; het klimaat, de achteruitgang van de biodiversiteit, de toenemende polarisatie, de geopolitiek, alles staat op losse schroeven! Die chaotische situatie werd versterkt door corona. Nu<sup>4</sup> komt daar de oorlog bij die door de Russen geïnitieerd werd, en waarvan we de gevolgen nog niet kunnen overzien. Geen wonder dat we ons af en toe machteloos voelen en geen uitweg zien. De volgende hoofdstukken wijzen ons daarin de weg.

In hoofdstuk 6, 'Toerisme op een kruispunt, hoe moet het nu verder?' schetsen we drie richtingen die je als ondernemer, als beleidsmaker en als mens kunt kiezen. We bespreken *systeem-behoud*, *systeem-innovatie*, en *verandering-van-systeem*. Die verschillende ontwikkelingsrichtingen werken we uit in de volgende hoofdstukken, waar je kunt ontdekken hoe je er zelf in staat, wat jou aanspreekt, wat past bij jouw bedrijf, organisatie of beleid.

## Transitie kan niet zonder transformatie

We bespreken graag hoe ieder van ons zelf onderdeel is van het transitieproces. Het overkomt ons niet alleen, we spelen er ook een rol in. Je verandert zelf ook mee, daar valt niet aan te ontkomen. Soms gebeurt die verandering als mensen om je heen zich anders gaan gedragen, dan pas je je aan. Soms zijn er nieuwe subsidieregels die bepaalde voorwaarden stellen, waardoor jij anders moet handelen of kiezen. Door interessante voorbeelden te zien over hoe het anders kan,

---

4 Op 24 februari viel Rusland Oekraïne binnen, op 28 februari legden wij de laatste hand aan deze teksten.



ga je nadenken over wat jij daarmee kunt. Wil je daar meer over weten, ga dan naar hoofdstuk 12, ‘Kairos, welk transitiepad kies jij?’

Dit hoofdstuk is echt een doe-hoofdstuk. Hier vragen we je welke stappen voor jou nu aan de orde zijn. De vragen die we stellen gaan je helpen om bewust(er) stappen te zetten in de ontwikkelrichting die het beste past bij jou en jouw bedrijf (of organisatie, of overheid).

Tot slot vragen we je aandacht voor de bijlagen. In dit boek komen een aantal concepten en inzichten ter sprake, die we niet altijd verder uitgediept hebben. Zoals hoe we kunnen leren van ecosystemen, hoe je verantwoord of waardevol toerisme vorm kunt geven, of bijvoorbeeld de zeven principes van de Donuteconomie, die ons op het spoor zetten naar een inclusieve samenleving. Wil je daar meer over lezen, ga dan naar de bijlagen!

**SAMEN KUNNEN WE HET TIJ  
KEREN, ALS WE DE TOEKOMST  
ALS EEN GEZAMENLIJKE  
ONDERNEMING ZIEN!**



# 2

## DE ONTWIKKELING VAN TOERISME EN WAT WE ERUIT GELEERD HEBBEN



| DE ONTWIKKELING VAN TOERISME EN WAT WE ERUIT GELEERD HEBBEN | Toerisme door de bril van het systeemdenken | Waarom loopt het huidige systeem op zijn einde? | Transition Twenties | Vanaf het kruispunt: hoe nu verder? | DRIE RICHTINGEN |                 |                         | Wat ga jij doen? |
|---|---|---|---------------------|-------------------------------------|-----------------|-----------------|-------------------------|------------------|
|   |   |   |                     |                                     | 1               | 2               | 3                       |                  |
|   |   |   |                     |                                     | systembehoud    | systeminnovatie | verandering van systeem |                  |

In dit hoofdstuk nemen we je mee op reis in de ontwikkeling van het toerisme. Langs welke wegen en omwegen zijn we gekomen waar we nu staan? Wat kunnen we leren van reizen en toerisme tot nu toe? Hoe ging dat 100 of 1000 jaar geleden? Wat waren de mechanismen en drijvende krachten achter de verschillende vormen van toerisme? Welke dromen en verlangens, of belangen, maakten dat we gingen reizen? Wat zorgde voor veranderingen in het reizen? Hoe is gastvrijheid veranderd in 'hospitality management' en wat vinden we daarvan?

We bespreken de ontwikkeling van reizen en toerisme vanuit een westers oogpunt. We belichten hier vijf fasen in de ontwikkeling van het reizen en het toerisme en kijken daarbij naar waarom het ging zoals het is gegaan:

- ▶ Vroege vormen van reizen (0-1840)
- ▶ De introductie van ‘toerisme’ als activiteit (1840-1950)
- ▶ De expansiefase van het toerisme (1950-2000)
- ▶ De fase van economisch toerisme (2000-heden)
- ▶ De overgangsfase van de jaren twintig van deze eeuw (vanaf 2020)

## Vroege vormen van reizen (tot 1840)

In de Griekse en Romeinse beschavingen werd er vooral gereisd door soldaten en handelaren, dat lezen we in *Odyssee* van Homerus, een epos over helden die ten strijde trokken. Het luxereizen was voorbehouden aan enkelingen met een luxueuze levensstijl. Het ging dan om amusement, ervaring en ontspanning. Bevoorrechte groepen cultiveerden de eerste reizen naar de piramide van Sakkara, de Sfinx en de piramides van Gizeh — bouwwerken die ruim duizend jaar eerder waren gebouwd.<sup>5</sup>

### Ontwikkeling gaat langs wegen en handel

Het reizen ontwikkelde zich langs wegen, die al door de Romeinen waren aangelegd voor het snel kunnen aanvoeren van legertroepen en bevoorrading. Rijke Romeinen konden gemakkelijk en relatief snel naar

---

<sup>5</sup> Ueli Gyr, 'The History of Tourism: Structures on the Path to Modernity', *European History Online* (EGO), published by the Institute of European History (IEG), Mainz 2010-12-03. URL: <http://www.ieg-ego.eu/gyru-2010-en> URN: urn:nbn:de:0159-20100921246

hun villa's aan de Middellandse Zee reizen. In de eerste 1000 jaar was handel de voornaamste reden om te reizen. In de middeleeuwen reisde men langs de Europese wegen om te leren, bibliotheken en de eerste universiteiten te bezoeken. Reizen was een levensstijl en ook 'prestigieus'. Uiteraard ging alles te voet en te paard. Om te reizen moest je dus de tijd nemen, reizen was soms een manier van leven.

*Reizen is gaandeweg  
ervaren*



Door de kruistochten (1200-1400) werd 'reizen' vanuit Europa naar het Midden-Oosten een meer gekend fenomeen. Kooplieden kwamen uit verre landen om hun goederen te verhandelen op markten. Die markten waren dan ook oorspronkelijk de plaatsen waar culturele uitwisseling en leren plaatsvond. Denk aan Alexandrië, Rome, Athene, Malaga of Petra. Steden ontwikkelden zich rond de markten, door wegebouw en handel. In de 16de eeuw ontstonden de zijderoutes en de handelsroutes in en naar het Midden- en Verre Oosten (ook nu kiest China voor een nieuwe zijderoute om zijn handel te bevorderen). Dat was de basis voor de renaissance, een wedergeboorte van de cultuur. Die omslag, van een op het hiernamaals gerichte beschaving naar een samenleving die zich richt op welvaren in het hier en nu, zouden we nu transitie noemen.

Naast de routes over het land zijn er altijd scheepvaartroutes geweest, om handel te drijven en om grondstoffen (zoals goud, zilver, nootmuskaat, thee, aluminium) in andere landen te ontdekken en te vervoeren. Zo ontstonden de Verenigde Oost-Indische Compagnie en de Hanzesteden (een handelsverbond van steden rond de IJssel, de Zuiderzee, de Waddenzee en de Oostzee. Handel op de Noordzee ontwikkelde zich tussen Schotland, Nederland (Veere), België, Frankrijk

en Ierland. Mensen leerden elkaars culturen kennen door contacten in de havensteden rond de Noordzee en landen rond de Middellandse Zee, zoals Libanon, Egypte, Cyprus, Turkije.

## Religie en gezondheid

Onder invloed van godsdiensten zoals het jodendom, het christendom en de islam, ontwikkelden zich routes voor pelgrimstochten. Gelovigen liepen (en lopen nog steeds) honderden kilometers op die pelgrimsroutes naar hun bestemming. Het gezegde ‘vele wegen leiden naar Rome’ komt vandaar. Ook zijn er vele wegen naar Mekka trouwens...

In de 17de eeuw begonnen mensen te reizen naar plaatsen met ‘heilig’ water<sup>6</sup> voor hun welzijn of gezondheid. Het woord ‘spa’ voor een kuuroord is afgeleid van de Belgische stad Spa, met zijn beroemde waterbronnen. Zulke kuuroorden liggen meestal in een natuurlijke, groene omgeving. Rijke mensen verbleven er dan ook graag een tijdje. Daar werden dan ook de eerste *luxehotels* ontwikkeld. En dat was een logische plek voor de eerste casino’s.

**Het eerste bekende Europese gokhuis — het Ridotto — werd in 1638 in Venetië opgericht door de Grote Raad van Venetië om gecontroleerd gokken tijdens het carnavalsseizoen mogelijk te maken. Het werd in 1774 gesloten omdat het stadsbestuur vond dat het ‘de plaatselijke adel verarmde’. Interessant is dat eenzelfde mechanisme optrad toen het stadsbestuur van Venetië in de zomer van 2021 besloot<sup>7</sup> de cruiseschepen te verbieden, omdat ze de plaatselijke ‘adel’ (lees ondernemers) zouden verarmen en een bedreiging zouden vormen voor de waterhuishouding van de stad.**

6 Het woord ‘heilig’ komt van het Oud-Engelse *halig* (hail, heal), wat ‘gezondheid brengend’ betekent. Heel vaak was een ‘heilige plaats’ een bron, een kuuroord, en soms een oude taxus op een heuveltop, een kerk of een synagoge.’

7 <https://edition.cnn.com/travel/article/venice-cruise-ships-ban-2021/index.html>

Dergelijke luxe was natuurlijk alleen mogelijk voor een klein aantal mensen dat het geld had om de reis te betalen. Hetzelfde geldt voor de Grand Tour, een gewoonte uit de 17de-18de eeuw, waarbij Europese mannen uit de hogere klasse een reis door Europa ondernamen. In die tijd was reizen nog zeer prestigieus, maar ook leerzaam. De Grand Tours duurden gemiddeld een tot drie jaar en werden gemotiveerd door de behoefte aan zelfverwezenlijking.

Algemeen wordt aangenomen dat deze 'voorontwikkelingsfase' van het toerisme tot 1840 heeft geduurd. In deze fase bleef het reizen beperkt tot een minderheid van welgestelde edelen en geschoolde beroepsbeoefenaren zoals monniken, musici, schilders, architecten, filosofen en andere wetenschappers.

**CONCLUSIE:** redenen om te reizen waren in deze periode voornamelijk handel, leren, culturen leren kennen, gezondheid en zelfverwerkelijking.

## De beginfase van het toerisme (1840-1950)

Tussen 1840 en 1950 zien we een eerste popularisering van het reizen. Er ontwikkelde zich stilaan een vorm van 'toerisme', door veranderende sociale omstandigheden. We zitten nu volop in de industriële revolutie. De belangrijkste factoren zijn dus de opkomst van moderne vormen van transport (trein en bus vervingen paard en koets), de verslechterende gezondheidstoestand in de steden (wie weg kon, wilde naar buiten) de stijging van het reële inkomen en het betaalde verlof.

### Veranderend transport

Aan het begin van de 19de eeuw was er een revolutionaire ontwikkeling in het Midden-Europese vervoerssysteem, waarbij reizen met paard,

kar of koets werd vervangen door reizen met tram, trein de eerste stoomschepen, en later ook de auto en bus. Daardoor werden dagtochten populair. De nieuwe vervoermiddelen vergrootten de vervoerscapaciteit en verlaagden de reiskosten. Deze verandering was zeer ingrijpend.

Tijdens de industriële revolutie steeg het reële inkomen van de groeiende middenklasse. Voor het eerst ontstond er een economie waarbij op reis gaan en 'vakantie' toegankelijker werd voor die middenklasse.

**1841, start van Thomas Cook, het eerste 'reisbureau'.**

## Gezondheid

Thomas Cook had als doel een oplossing te bieden voor mensen die 'vast' zaten in vuile en ongezonde steden, hij zag een mooie opportuniteit in de nieuwe transportmogelijkheden. De eerste 'all-invakantie' georganiseerd in 1841 door Thomas Cook was een retourtje per trein voor 571 mensen uit Leicestershire over een afstand van amper 12 mijl. Een vakantie betekende toen een vlucht<sup>8</sup> uit de industriële centra waar mensen woonden, werkten en dronken — het was dus ook een ontsnapping uit de alcohol<sup>9</sup>.

## Opkomst van de georganiseerde reizen

De pioniersrol van Cook in de opkomst van het toerisme wordt algemeen erkend. Hij was de eerste die zo een grootschalige 'business' startte rond reizen. Het beroep van 'reisagent' ontstond toen hij reizen naar specifieke bestemmingen ging organiseren; eerst in Engeland,

---

8 <https://edition.cnn.com/travel/article/thomas-cook-history-timeline/index.html>

9 Nvdr: de party-eilanden zijn vandaag de dag precies het tegenovergestelde.



later in Europa en vervolgens over de hele wereld. Dit was het begin van het georganiseerde reizen. Het was ook een stroomversnelling voor reisboeken. George Bradshaw gaf een reeks spoorboekjes en reisgidsen uit. Maar hij gaf veel meer dan enkel informatie en aanbevelingen. Hij definieerde een stijl van reizen en adviseerde welke plaatsen of attracties de moeite waard waren om te bezoeken. Het eerste handboek voor reizigers in België werd gepubliceerd in 1859.

## Sociaal-economische redenen om te reizen

Rond 1900 werd 'vakantie' voor het eerst geïntroduceerd als een vorm van ontspanning en herstel voor de werkende mens. Werkgevers zagen in dat hun medewerkers beter functioneerden als ze af en toe rust kregen. Men zag een bedrijfseconomische reden voor georganiseerde ontspanning. Aanvankelijk hadden alleen intellectuele werkers recht op deze ontspanning. In de jaren 1930-1940 werden betaalde vakanties geïntroduceerd in Frankrijk en België en kwam 'sociaal toerisme' in zwang. Dat stimuleerde een verscheidenheid aan recreatieve en gespecialiseerde vrijetijdsactiviteiten: kamperen, de ontwikkeling van badplaatsen, de oprichting van jeugdherbergen voor jongeren die te voet en per fiets reisden, (goedkoop) vervoer en tochten per bus, in het begin vaak georganiseerd en betaald door eigenaren van fabrieken ten behoeve van hun werknemers. Sommige Nationale Parken hebben hun bestaan te danken aan de behoefte van mensen aan ruimte om zich te ontspannen, zoals Yellowstone Park in de Verenigde Staten.<sup>10</sup>

**CONCLUSIE:** vóór 1950 vonden de eerste vormen van 'toerisme' vooral in eigen land plaats.

---

10 Yellowstone was about 'setting aside the area as a pleasure ground for the benefit and enjoyment of the people' and one of the advocates, Hayden, warned that there were those who would come and 'make merchandise of these beautiful specimens'. Worrying the area could face the same fate as Niagara Falls, he concluded the site should 'be as free as the air or water.' <https://thepenngazette.com/the-man-who-put-yellowstone-on-the-map/>